

Література

1. Безпечний І. Теорія літератури. Торонто : «Молода Україна», 1984. 304 с.
2. Демченко І. А. Особливості поетики О. Кобилянської: монографія. К. : Твім інтер, 2001. 208 с.
3. Літературознавчий словник-довідник / [авт.-укл. Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін.]. К. : ВІД «Академія», 1997. 752 с.
4. Противенська О.Г., Мещерякова М., Теміз Я. Українська література у схемах і таблицях. Харків : Видавнича група «Академія», 1999. 100 с.
5. Шаров С.В. Самостійна робота як умова формування професійної компетентності майбутніх фахівців. Сучасні тенденції розвитку української науки: матеріали Всеукр. наук. конф. (21-22 липня 2017 р., м. Переяслав-Хмельницький). С. 35–38.
6. Шарова Т.М., Шаров С.В. Досвід професійної підготовки студентів кафедрою української і зарубіжної літератури у галузі освіти та філології. *Українська література в загальноєвропейському контексті*: Збірник наукових праць. Мелітополь, 2019. Випуск 2. С. 255–261.
7. Штонь Г. Художня реальність і постмодерн. *Слово і час*. 2002. №4. С. 63–64.
8. Шумило Н. Під знаком національної самобутності. К. : Задруга, 2003. 354 с.
9. Яценкович Л. Панорамам футуристичного мислення. *Всесвіт*. 1988. №4. С. 15–18.

Чимиркова О.І.

*вчителька української мови та літератури
Мелітопольська ЗОШ І-ІІІ ступенів №11*

**БІБЛІОТЕКА В КОНЦЕПЦІЇ «МАГІЧНОГО РЕАЛІЗМУ»
ЮРІЯ ВИННИЧУКА (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «ТАНГО СМЕРТІ»)**

Анотація. У статті образ бібліотеки в романі Ю. Винничука розглядається як особливий простір, де зберігаються знання людства, що є поза часом і простором. Наголошується, що автор розкриває цей топос в дусі «магічного реалізму», органічно поєднуючи світ реальний та інфернальний, сповнений містики і фантастики.

Ключові слова: «магічний реалізм», інтертекст, бібліотека, метафора, лабіринт.

Chymyrkova O.I. A Library in the Concept of «Magical Realism» by Yurii Vynnychuk (on the Material of the Novel «Tango of Death»). The image of the library in Yu. Vynnychuk's novel is considered in the article, as a special space where the knowledge of humanity, which is beyond time and space, is stored. It is emphasized that the author reveals this topos in the style of «magical realism», combining organically the real world with the infernal, full of mysticism and fiction.

Key words: «magical realism», intertext, library, metaphor, labyrinth.

Роман Ю. Винничука «Танго смерті» (2012) став знаковим явищем у сучасній українській літературі. Органічно поєднуючи в собі риси історичного роману, хоч і в дуже довільному трактуванні історичних подій, та фантазмагорії, що дозволило критикам визначити його жанр як «фантазмагоричний роман на історичному тлі» (Є. Стасіневич) [12], твір вважається безпосередньо пов'язаним із традицією «магічного реалізму». Про це йдеться, наприклад, у студії О. Лілік, яка зауважує на інтертекстуальному зв'язку роману із естетикою Х.Л. Борхеса, Г.Г. Маркеса, Х. Кортасара та ін. майстрів вищезгаданого напрямку [8, с. 137–138]. У одному з інтерв'ю автор навіть сам зізнається, що цікавиться «магічним реалізмом», і говорить про алюзії на твори Х.Л. Борхеса в романі та містифікації, наявні в аналізованому художньому тексті [10]. Крім того, в уривку рецензії А. Любки, наведеному на обкладинці видання роману, зазначається, що вітчизняна література отримала «українського Умберто Еко та ще й з нотками Борхеса» [1].

Сам твір Ю. Винничука не залишився поза увагою літературних критиків та науковців. Тут варто згадати рецензії та літературознавчі студії О. Дорошенка [2], А. Дрозди [3], Д. Коваленко [7], О. Лілік [8], Т. Шарової й Г. Овсяннікової [11] та ін. Всі вони акцентують увагу на різних аспектах роману: інтертекстуальних зв'язках, новаторстві автора у висвітленні подій історії, співвіднесення «малої» та «великої» історії тощо. І навіть згадуються часопросторові особливості цього художнього тексту, але з погляду історичних подій, що відбувались у Львові, двох часових пластів, представлених у творі. При цьому простір Бібліотеки, поданий у романі якраз в дусі «магічного реалізму», залишився поза увагою дослідників. Тож мета цієї студії – розкрити функціонування образу Бібліотеки у творі Ю. Винничука «Танго смерті».

Не випадково його головний персонаж Ярош у розмові з Данкою згадує про своє захоплення аргентинським письменником, якого читав кількома мовами: російською, українською, польською та чеською. Для

нього проза митця була безпосередньо пов'язана із локусами, де той перебував і структуру яких він відтворював у своїх текстах. Так, під час самотньої прогулянки «містом Борхеса» Буенос-Айресом Ярош заблукав, немовби у лабіринті, що передавав хаос життя: *«Буенос-Айрес очевидно будувався на взір ідеальної шахової дошки, але з часом бічні вулички стали жити своїм окремим життям і кинулися врозтіч, заплутуючись і зникаючи в хитросплетіннях павутини, або навпаки, вдаряючись лобом у глуху стіну, і такі сліпі вулички стали небавом справжньою карою для мандрівця»* [1, с. 129]. Таким простором-лабіринтом постає і бібліотека, в якій працював свого часу Х.Л. Борхес, як зауважує Ю. Винничук, настільки «скромним бібліотекарем», що навіть самі співробітники цієї установи не знали, що видають відвідувачам книги, написані саме цією людиною.

Тому стає зрозумілим, чому значне місце в романі «Танго смерті» займають образи міста Львова та бібліотеки, в якій працював Орест Барбарика, автор рукопису про часи німецької окупації Львову та події, пов'язані із виконанням мелодії, заявленої у назві роману. Адже елементи «магічного реалізму» проявляються у двох змістових пластах: по-перше, у сюжетній лінії, пов'язаній із впливом твору «Танго смерті» на людей та їх духовну реінкарнацію, по-друге – у розділах, присвячених перебуванню Ореста Барбарики на службі в Оссолінеумі (Національній бібліотеці Польщі імені Оссолінських. – *О.Ч.*). Остання стає тим локусом, що пов'яже на ідейно-естетичному рівні роман українського письменника з творами Х.Л. Борхеса, зокрема «Вавилонською бібліотекою». Причому в цих розділах можна відзначити майже всі ключові риси, які поєднують українську «химерну прозу» зі зразками «магічного реалізму»: філософські роздуми персонажів, зміщення часопросторових площин, наявність міфу, переосмисленого автором, у трансформованому вигляді, органічне співіснування реальності та ірреального світу [9, с. 117].

Власне, у розповіді про роботу в бібліотеці в рукописі Барбарики, починаючи з розділу «J», вперше в романі з'являються фантастичні й містичні елементи, які дозволяють говорити про «магічний реалізм» у творі. До сих пір про реінкарнацію душ та особливий вплив дванадцяти нот у певному виконанні на пам'ять людини ми дізнаємося через згадки про давні трактати та їх потрактування персонажами аналізованого художнього тексту. Так, саме в Оссолінеумі Орест знайомиться зі сторічною пані Конопелькою, головною бібліотекаркою, в голові якої зберігається *«геть увесь каталог»* цієї бібліотеки, дізнається про привида колишнього директора установи, який *«ночами страшить, а вдень вчворяє філілі»*, і

вважає інших співробітників кимось на зразок духів, адже ніколи їх не бачить, тільки бачить опрацьовані картки для каталогу, які вони залишають після роботи. Причому ці духи не безтілесні, що повертає читача з інфернального світу в реальність, надаючи оповіді правдоподібності, адже вони задовольняють свої фізіологічні потреби, зокрема в їжі: *«Вони сидять у своїх кабінетах, а дехто й ночує там та харчується, бо інколи до мене долинають запахи горохової зупи, квашеної капуста і ковбаси з часником, але я (пані Конопелька. – О.Ч.), чесно кажучи, маю великий сумнів у тому, що вони всі живі, а не привиди»* [1, с. 138]. В цьому аспекті дуже доречним є порівняння бібліотечаркою Оссолінеуму із царством Аїда, потойбіччям, а Барбарика – з Орфеем, який має знайти свою власну Евридику, з якою зможе спуститися в це провалля. Хоча кожен містичну історію в романі, що трапилася з людьми, автор органічно пов'язує з реальністю, припасовує до неї. Як це сталося, наприклад, з випадком зі звалтуванням привидам панни Мілі, яка, як згодом виявилось, все вигадала, щоб потрапити до закритих фондів установи.

Зовсім по-іншому відбувається з книгами як носіями таємних знань. Вони зберігають свої магичні властивості крізь віки, а особливо цінні в цьому плані видання зберігаються в глибинах бібліотеки на окремих стелажах, зокрема на стелажі №188. У духовній нумерології перша частина цього номера складається із чисел 1 та 8. Одиниця завжди посилює значення тієї цифри, яка іде за нею, натомість вісімка означає накопичення мудрості через «повторюваність подій». Таке трактування ідеально вписується в авторський задум розповісти про реінкарнацію душ тих людей, які чули перед смертю звуки мелодії «Танго смерті», що несла в нотах закодоване послання і відчитати яке вдавалося лише обраним. У значенні числа, де вплив вісімки подвоюється, адже вони дублюються, мудрість полягає в накопиченні буттєвого досвіду, адже події, речі, почуття, явища можуть бути новими за формою й масштабами, але залишаються тими самими по суті [4].

На стелажі №188 Барбарика знаходить дуже рідкісні книги з магичними властивостями: у одній іде дощ, *«гримить і блискає»*; в інших сходить і заходить сонце (пані Конопелька навіть попереджає Ореста, що знайомство з ними небезпечно для людини: *«Ніколи не беріть до рук книгу, в якій заходить сонце, бо то може бути ваше сонце...»* [1, с. 151]) тощо.

Через багато років Ярош, головний герой роману, читаючи ці записи про особливі книги в рукописі Барбарика, ніби підтверджує для себе правдивість його оповіді, згадуючи про опис приватної бібліотеки

арканумського поета Люцилія, який зробили друзі древнього митця. У цій книгозбірні були наявні: «Книга порад», яка допомагала впоратись із Дияволом; книга «Ятір», читаючи яку, людина зменшувалася («маліла») аж до повного зникнення; книга «Мурашник», у якій літери при відкриванні втікали, розповзаючись в різні боки; зрештою, книга з чистими сторінками, в якій слова зникали, коли її намагались читати. Ці книги можна обдурити, спробувавши прочитати швидше, ніж проявляться їх чарівні властивості, але звичайній людині це було не під силу, тому на сторінках зустрічалися *«малесенькі розплющені трупи»* попередників [1, с. 154]. Володар цих дивних книг навіть замислювався про доцільність їхнього існування, але так і не наважився знищити, адже цього не сталося протягом багатьох поколінь, тож і він не має права вирішувати долю цих видань. Зокрема, читаючи останню зі згаданих книг, Люцилій відчував магічну силу слів: *«...як Слово бубнявіє якимись потаємними значеннями, але неохоче піддається вилуценню цих значень, Слово мовби подобалося перебувати саме в цьому стані багатозначності і таємничості. Можливо, Слово боялося, що коли його до кінця зрозуміють, то відразу ж помре, перетвориться на набір звуків, непридатний уже для щоденного вчитування і медитацій»* [1, с. 156]. Таке розлоге цитування має на меті розкрити функціональне призначення Слова для збереження мудрості поколінь, що набуває позачасового і позапросторового звучання, поєднує світ реальний з інфернальним. Знищення книг, як показав досвід арканумського митця, призводить до забуття, а нестача слів і цього досвіду – до прагнення творити, оволодіти словом, коли поет стає Пророком.

Традиційно вже звучить у романі метафора лабіринту в бібліотечному просторі, адже для Ореста *«книгозбірня виявилася таким собі лабіринтом височезних стелажів, між якими завиграшки можна було заблудитися»* [1, с. 133]. Ця метафора, як і колись у Х.Л. Борхеса та його послідовників, розкриває себе в романі Ю. Винничука на кількох рівнях: йдеться про конкретний простір Національної бібліотеки Польщі, про лабіринти Долі, яка звела до купи різних людей із різних часопросторових вимірів, про лабіринти Всесвіту в цілому, лабіринти людської свідомості, якими автор змушує пройти свого читача, випробовуючи його на вміння відчитати словесні коди і знаки в тексті.

Так, наприклад, одним із лабіринтів у творі є коридор, утворюваний колись Орестом Барбарикою з кількох дзеркал. Дитяча забавка, яка дозволяла героєві торкатися сакрального простору, який жахав і заворожував водночас [5, с. 17], змушуючи його поринати знову і знову до

цієї «незвіданої прірви, у щось жахливе і незворотнє, може, навіть у саме пекло» [1, с. 147]. Цей простір вабив його своєю таємничістю, непізнаваністю, химерністю. Зіткнення із сакральним, винятково важливим для людини, того, що наповнює душу, як стверджує А. Землянська, завжди змушує особистість переживати одночасно кардинально протилежні відчуття: піднесення до висот і найнижче падіння, сприйняття себе найвеличнішим творінням і водночас найменшою твар'ю Божою [5, с. 9–10]. Тож, падаючи у пекло в одному випадку, Барбарика за допомогою іншого дзеркала уже «проникав у незглибимі лабіринти, в яких провалювався увесь, роздроблюючись на безліч парсун та малючки до розмірів макового зернятка» [1, с. 47].

Як і в антироманах А. Роб-Грійє, який експериментував із наративом, використовуючи прийом «віддзеркалення», повторення, дублювання, і творчу манеру якого перейняли частково сучасні українські письменники [див.: 6], у аналізованому творі Ю. Винничука таким коридором, створеним ніби з паралельних дзеркал, постала бібліотека. Всі стелажі були зовні схожі один на одний, а орієнтуватися в них могли лише обрані, втаємничені особи, такі як, наприклад, пані Конопелька та її колишній коханий. Сам же Орест Барбарика зміг пересуватися найтаємничішою частиною Оссоленіума – закритими фондами – лише за допомогою карти-коду, складеної головною бібліотекаркою, оскільки в цю «*святая святих, заповідну зону, несосвітенні краї... Не один пішов і не вернувся*» [1, с. 161]. Ще важливішою виявилася для героя записка, в якій пані Конопелька написала, між якими стелажими він може знайти їжу, воду, місце для ночівлі, адже блукання у світі книг може бути неймовірно довгим, однак, як виявилось, у вимірі реального часу воно залишилося майже непомітним. Цей безкінечний простір так само, як і бібліотека в цілому, виявився сповненим фантастичних і містичних елементів. Наприклад, Орест Барбарика відчув під підлогою, як шумить Карпатське море, а розповідь Мілі про істот, що живуть у цій водоймі та періодично вповзають до бібліотеки, лише це підтвердила. Тим більше, що він і сам бачив на підлозі мокрі сліди від медуз і відчував запах водоростей. Зауважуючи на особливому просторі бібліотеки як живого організму, герой підкреслює його іншість для випадкових відвідувачів і навіть ворожість: «*Я вже почав думати про те, що ми потрапили в якісь неймовірні закамарки всесвіту, де запахи і звуки не відповідають тим, до яких ми звикли, <...> які відгукуються в наших душах, ми тут, вочевидь, чужі, і всі ці стелажі, і книги, і вазонки сприймають нас як зайд, що посягнули на їхні терени*» [1, с. 176]. Таким чином, таємничий простір Бібліотеки, що зберігає вікову

мудрість, дозволив головним персонажам з різних епох розшифрувати закодовані ноти й досягнути відродження душ.

Отже, у романі «Танго смерті» Ю. Винничук поєднав історичний план із фантастичним. Вигадані елементи дуже органічно вплітаються в реалістичний наратив, містичний простір співіснує з дійсністю, що дає можливість відзначити в естетиці митця елементи «магічного реалізму». Фантастичні елементи у творі пов'язані як із сюжетною лінією мелодії танго, яка пов'язує різні часові площини, так і з простором бібліотеки, що зберігає багатовікові знання людства у вічності. Таке розуміння ролі книгосховища суголосне борхесівській тріаді «Лабіринт – Всесвіт – Бібліотека» і розкривається у стилі «магічного реалізму».

Література

1. Винничук Ю.П. Танго смерті: роман. Харків : Фоліо, 2015. 379 с.
2. Дорошенко О.О. Художні виміри індивідуальної і колективної свідомості в романістиці Юрія Винничука. URL : masters.kubg.edu.ua
3. Дрозда А. Переборхес недоеко, або Повна бочка прецлів. *Літакцент*. URL : <http://litakcent.com/2012/12/18/pereborhes-nedoeko-abo-povna-bochka-precliv/>.
4. Духовна нумерологія. Число 18. URL : <https://yazik-chisel.org/publ/chislo-18/>.
5. Землянська А.В. Топоси сакрального в художній прозі Миколи Хвильового : монографія. Мелітополь : ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2013. 231 с.
6. Землянська А.В. Трансформація жанру «нового роману» в сучасній українській прозі. *В енергетичному полі компаративістики: український роман і світовий контекст*: монографія. Мелітополь : Видавничий будинок ММД, 2014. С. 64–77.
7. Коваленко Д. Інтертекстуальний простір роману Юрія Винничука «Танго смерті». *Слово і час*. 2018. №2. С. 80–86.
8. Лілік О.О. Родинна історія в соціокультурному контексті за романом Юрія Винничука «Танго смерті»: матеріали до вивчення у ВНЗ. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ*. 2016. Вип. 2. С. 131–139.
9. Огульчанська О.А. Своєрідність хронотопу у романах Г. Пагутяк «Слуга з Доброміля» і В. Орлова «Альтист Данилов». *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди*. 2014. Вип.1 (77), Ч. 1. С. 116–124.

10. «Танго смерті» Ю. Винничука – вир історії і містифікації [Розмовляла Є. Ковалевська]. URL : http://www.bbc.co.uk/ukrainian/entertainment/2012/11/121116_book_2012_interview_vynnychuk_ek.shtml
11. Шарова Т.М., Овсяннікова А.С. Зображення людського буття в творах Ю. Винничука (на прикладі роману «Танго смерті»). *International research conference «Contemporary issues in philological sciences: experience of scholars and educationalists of Poland and Ukraine»*: Conference Proceedings, April 28-29, 2017. Lublin, 2017. P. 71–74.
12. Юрій Винничук: Реалізм у літературі – це часто страшенно нудно [бесіду вів Станісеви́ч Є.]. URL : <http://www.theinsider.ua/art/yurii-vinnichuk-interv-yu-2015/>.